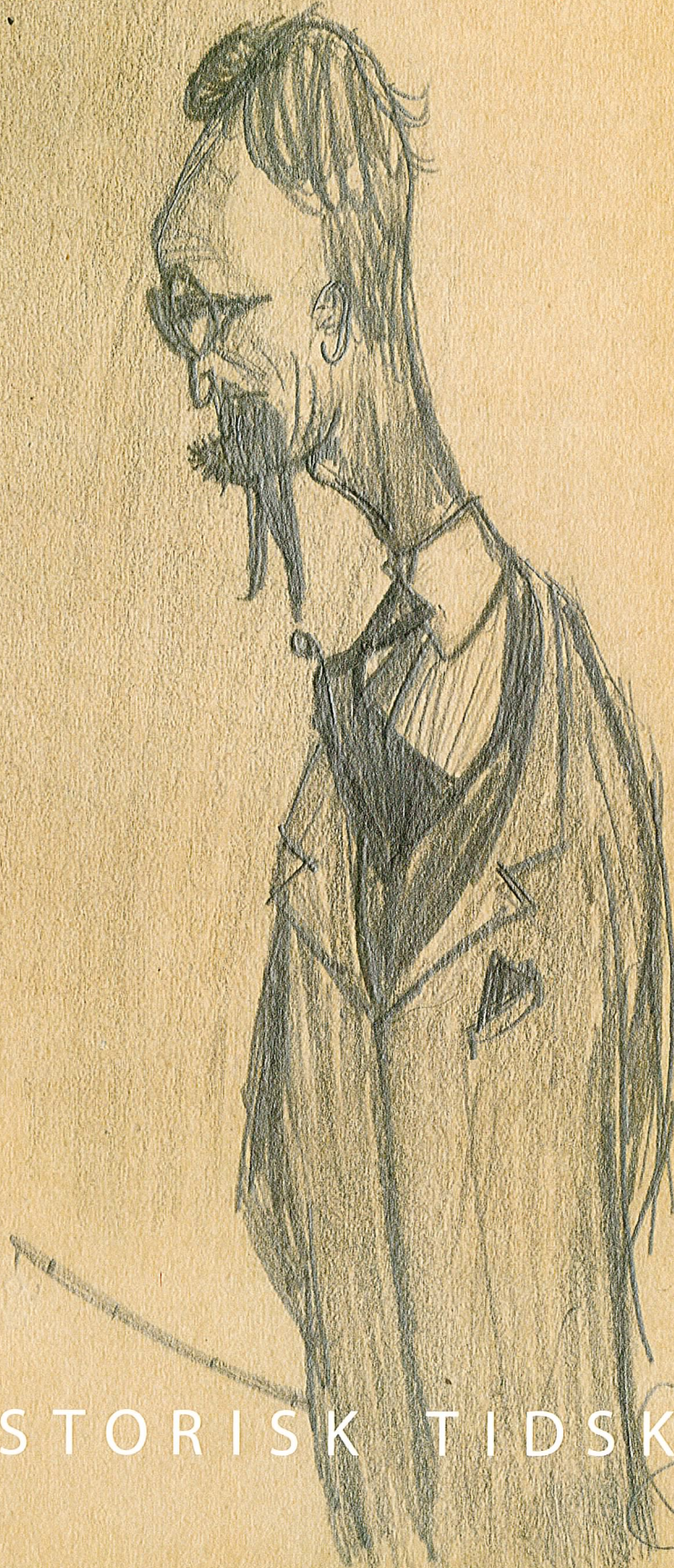

Eskilstuna
kommun

ESKILS KÄLLAN

NR 1 | 2011

LOKALHISTORISK TIDSKRIFT

*Stammborg
Tidskrift*

År 1920

ESKILS KÄLLAN

Eskilskällan står som samlingsnamn för samarbetet mellan arkiv, bibliotek och museer i Eskilstuna.

ADRESS

Eskilskällan
Box 17
631 02 Eskilstuna

eskilstuna.se/eskilskallan

REDAKTION

Tomas Carlberg
Elin Eriksson
Anna Götzlinger
Ulla Martola
Stefan Wistrand

PRENUMERATION

50 kr per år (två nummer)
Kontakta redaktionen
016-710 19 80
eskilskallan@eskilstuna.se

ANSVARIG UTGIVARE

Eva Königsson

COPYRIGHT

till text och bild hos respektive
upphovsman

TRYCKT

Mars 2011, Eskilstuna Magasinet
på 150 g Multiart Silk
Typsnitt: Garamond och Myriad

GRAFISK FORM & LAYOUT

Lisa Sollenberg

ISSN NR 2000-9003

OMSLAG

Bild: Sigurd Jungstedt,
teckningslärare vid Högre
Allmänna Läroverket 1929-55
Tecknad av eleven
Helge Ohlsson
Ur Svenskt Barnbildarkiv

Innehåll

Ortens historia genom barns ögon	4
”Det spelar väl ingen roll vad som hände förr – jag lever ju nu”	6
Att använda arkivmaterial – utställningen “Bråkiga Barn”	8
Eskilstunas barn genom tiderna	10
Kalendarium	11

Eskilskällan är dels ett fysiskt rum, dels ett digitalt rum – med databaser, ljudfiler, bilder och artiklar på eskilstuna.se/eskilskallan – och från och med våren 2011 är Eskilskällan även en tidskrift med artiklar om Eskilstuna stad och landsbygd. Eskilskällan ersätter Lokalhistoriskt forum och distribueras därför till Lokalhistoriska sällskapets medlemmar, utan kostnad under 2011 och med möjlighet till förmånlig prenumeration därefter.

Eskilskällan leder dig rakt in i Eskilstunas historia

Det första numret av tidskriften Eskilskällan är inriktad på temat Barn.

Barnen har ofta stått i fokus inom kommunen, men i olika tider har det skett på mycket skiftande vis. Här kan du bland annat läsa om hur stadsmuseet byggt utställningar och hur man skapat aktiviteter och diskussioner kring olika barnperspektiv. Eskilskällan står numera som samlingsnamn för samarbetet mellan arkiv, bibliotek och museer i Eskilstuna. Vi vill gärna att våra läsare är delaktiga i vår verksamhet och välkomnar idéer och synpunkter. Hör gärna av er till oss!

Eskilskällans redaktion

LOKALHISTORISKA SÄLLSKAPET

- tackar och tar emot Eskilskällan
- gläds över delaktigheten i den nya tidskriften och
- hoppas tidskriften ska nå många nya såväl forskare som intresserad allmänhet

Bror-Erik Ohlsson, ordförande

*Visste du att Svenskt Barnbildarkiv är en del av Eskilstuna konstmuseum?
Visste du att arkivet samlar barns teckningar och målningar från hela Sverige
och även har en del internationella samlingar i sin ägo?*

*Visste du att arkivets samling är en av världens största barnbildsamlingar
och att de äldsta bilderna är från 1790-talet?*

Visste du att dina teckningar kan ingå i någon av arkivets 748 registrerade samlingar?

Ortens historia genom barns ögon

Eskilstuna kommun har en särställning bland Sveriges alla kommuner i arkivets samlingar. 160 samlingar har sitt ursprung i kommunen och ytterligare ett tiotal har nära kopplingar till Eskilstuna. Teckningarna och målningarna kommer från olika skolor ända från förskolor till gymnasieskolor. Enskilda pedagoger har lämnat sina samlingar till arkivet, Tidningen Folket och Eskilstuna-Kuriren har bidragit med bilder från sina teckningstävlingar.

Verksamheter som Eskilstuna Energi och miljö, Barnkulturcentrum och Stadsbiblioteket har levererat barnteckningar till arkivet. Organisationer och dess lokala avdelningar till exempel IFK Eskilstuna, scouterna, Rädda Barnen och Näshulta hembygdsförening har också lämnat barnbilder till arkivet. Även privatpersoner har bidragit med enskilda barnsamlingar.

Skolbilder

I Eskilstunasamlingarna ingår bilder från över fyrtio olika skolor i kommunen. De äldsta skolbilderna finns i privata samlingar till exempel i Britta Ringmar född Hedbergs samling. Britta föddes den 9 januari 1899, växte upp i Eskilstuna och gick i Eskilstuna flickskola, första förberedande. Samlingen innehåller Brittans skolbilder och egenhändigt gjorda

klippdockor med tillhörande kläder.

Emmy Jonssons skolbilder kommer från Nyfors östra och västra skola och är från 1915-1920. Emmy har berättat om sin skoltid och om den strikta bildundervisningen som fick henne att hata teckning i skolan. Berättelserna finns även de i arkivet.

Den äldsta rena skolsamlingen är från Eskilstuna Högre Allmänna Läroverk. Samlingen är från 1905-1925. Läroverkets vaktmästare hittade en bunt teckningar i skolan. 1976 gjorde teckningslärare Lars Frost en utställning av bilderna. Han säger i en tidningsartikel att de här bilderna alldeles säkert är utställningsbilder, handplockade av Hilma Nordlund som var teckningslärare i Läroverket i Eskilstuna till 1929 och teckningslärare i Flickskolan i Eskilstuna (tidningsartikel finns i arkivet). Bland bilderna finns Herman Rosendals krigsbilder med skickligt tecknade krigsfartyg, andra elevers teckningar av växter och fårlar och skarpa porträtt av lärare och elev.

Pedagoger

Det är tack vare teckningslärare Jan Brandt och hans intresse för att samla in barns teckningar och målningar som Svenskt Barnbildarkiv existerar. Han började redan 1962 sitt

Eleverna gratulerar skolinspektör Gustaf Fablander på 50-årsdagen.

Irma Lindeberg, Tunafors skola klass 6, 1942

samlade och femton år senare donerade han alla sina barnbilder till nybildade Dokumentationcentrum som var Jans skapelse. Det blev senare Barnkulturcentrum med Svenskt Barnbildarkiv. Många kända teckningslärare från kommunen till exempel Edmund Baade, Frederika Mulder, Lars och Ulla Frost samt Birgitta Reese har sina elevers teckningar i arkivets samling.

Tematiska samlingar

Det finns många återkommande teman i samlingarna från Eskilstuna. Med hjälp av teckningarna som skildrar framtidssyrken eller "Vad jag blir när jag blir stor" kan man följa hur barns syn på önskejobb varierar från år till år. Samlingen "Mammas eller pappas yrke" från 1963 och "Någon som arbetar i Eskilstuna kommun" från 1990 visar hur yrken och arbetsliv har förändrats med åren i Eskilstuna. Påsk, jul och semester har återkommit regelbundet i lokaltidningarnas teckningstävlingar. "Unga påhittare", "Idéjakten", "Rädda Pandan", "Rita en serie" är några exempel på lokaltidningarnas tävlingar under 1980-talet.

Allt som händer omkring barn syns även i deras bilder.

Stora katastrofer som tsunamikatastrofen och stormen Gudrun har barn tecknat och bilderna har sparats i barnbildarkivet. Kampanjer som "En rökfri generation" och "Sportfronten mot droger" har egna samlingar.

1984 fyllde postsparandet hundra år och då anordnade Postverket en teckningstävling med temat "Detta vill jag spara till!" De olika postkontoren i städerna hade hand om skolorna i sitt område och det fanns en lokal jury knuten till varje kontor. Postkontoret på Lohegatan i Eskilstuna var ansvarigt för bland annat Tunafors skola vars elevers tävlingsbilder finns i arkivet.

Bilder från Eskilstuna finns även i andra samlingar. En teckning av ångbåten Eskilstuna finns i en privat samling från Stockholm ritad under 1860-talet. Parken Zoo-besök kan man hitta i skolsamlingar från andra håll i Sverige från 1980- och 1990-tal. Många rikstäckande teckningstävlingar innehåller bilder av Eskilstunabarn till exempel Televerkets tävlingar, vars resultat länge prydde telefonkatalogernas pärmar.

Eskilstunasamlingen är en rolig och intressant källa för ortens historia genom barns ögon.

*”Det spelar väl ingen roll vad som hände förr – jag lever ju nu”
svarade en elev på frågan om det är värdelöst eller livsviktigt att ha kunskaper i
historia. Frågan var med avsikt tillspetsad och svaren skiftade givetvis.
Men spelar det någon roll, alla behöver väl inte gilla historia? Nej, men om vi så
bara kan ge barn och ungdomar en endaste positiv upplevelse av ett museibesök eller
liknande, är det mödan värt.*

”Det spelar väl ingen roll vad som hände förr – jag lever ju nu”

Hur förmedlar man kulturhistoria till barn och ungdomar? Ska vuxna överhuvudtaget förmedla, eller ska vi utforska vår historia tillsammans?

Hur väcker man intresset för ett kulturarv? En kritisk, ifrågasättande hållning till historia är ovärderligt, men hur kommer man dit? Frågorna är många, svaren kanske än fler. I raderna som följer önskar jag dela med mig av några tankar och erfarenheter och du som läsare är varmt välkommen med dina synpunkter.

Höra, röra och göra – javisst, men räcker det?

Det är en lördag morgon för fyrtiofem år sedan och dags för dagens första lektion. Läraren är skolans rektor, en passionerad och kunnig historiker. Klassrummet är sterilt och välordnat med bänkar i räta rader. Temat för dagen är romarriket. Så följer en lektion jag sent ska glömma. Plötsligt tar rektorn en krita och börjar marschera runt klassrummet. Han börjar vid svarta tavlan och följer sedan väggarna med kritan, berättar målande och med stor inlevelse om hur romarriket bredde ut sig. Rektorn var en kortväxt och spenslig man, men lyckades trots detta frammana bilden av stora härar, våldsam förstörelse och ond bråd död. Vad var det han gjorde? Ett mer uttömmande svar får anstå, men ett är säkert, han ut-

vidgade, förstärkte ordet. Vi elever fick inte bara lyssna utan också uppleva. Och kanske tändes den gången en låga som jag fortfarande bär med mig i mitt arbete. Som dramapedagog på Eskilstuna stadsmuseum är ambitionen att kombinera handling, upplevelse och reflektion.

Ur utställningen "Nio liv"

Från lek- och lärmiljön "Smetuna".

En tidsresa – kulturhistoria med alla sinnen

En tidig decembermorgon på Rademachersmedjorna ligger hela området inbäddat i den mjukaste snö. De låga husen verkar så vänliga och gemytliga. Trångboddhet, frusna barnarbetare och långa, hårda arbetsdagar känns långt borta. Men se, där på gången, kommer den skolklass min kollega och jag väntar på. Tillsammans ska vi "resa bakåt i tiden" och i leken försöka ge en helhetsupplevelse av hur livet kan ha tett sig för en smed och hans lärlingar för länge sedan. Väl medvetna om att tidsresan är en spegling av historien sedd utifrån vår egen tid. Allt börjar med ett besök i Berglindska smedjan för att ge en historisk bakgrund och stoff till leken. Väl inne i Smetuna, vår lek- och lärmiljö, får alla en roll med tillhörande kläder. Hälften av barnen provar på att smida, den andra hälften stannar i köket för att bland annat karda, hämta ved och ägg. Vi samlas till en enkel måltid med sill och bröd där barnen får stå och äta. Så sker ett byte så att de som varit i köket får smida och vice versa. Och när vi till slut släckt det ljus som brunnit så länge leken pågått, avslutas tidsresan med att en i taget får berätta om sin upplevelse och jämföra då med nu, utan att bli kommenterad eller värderad.

Att försvara demokratin

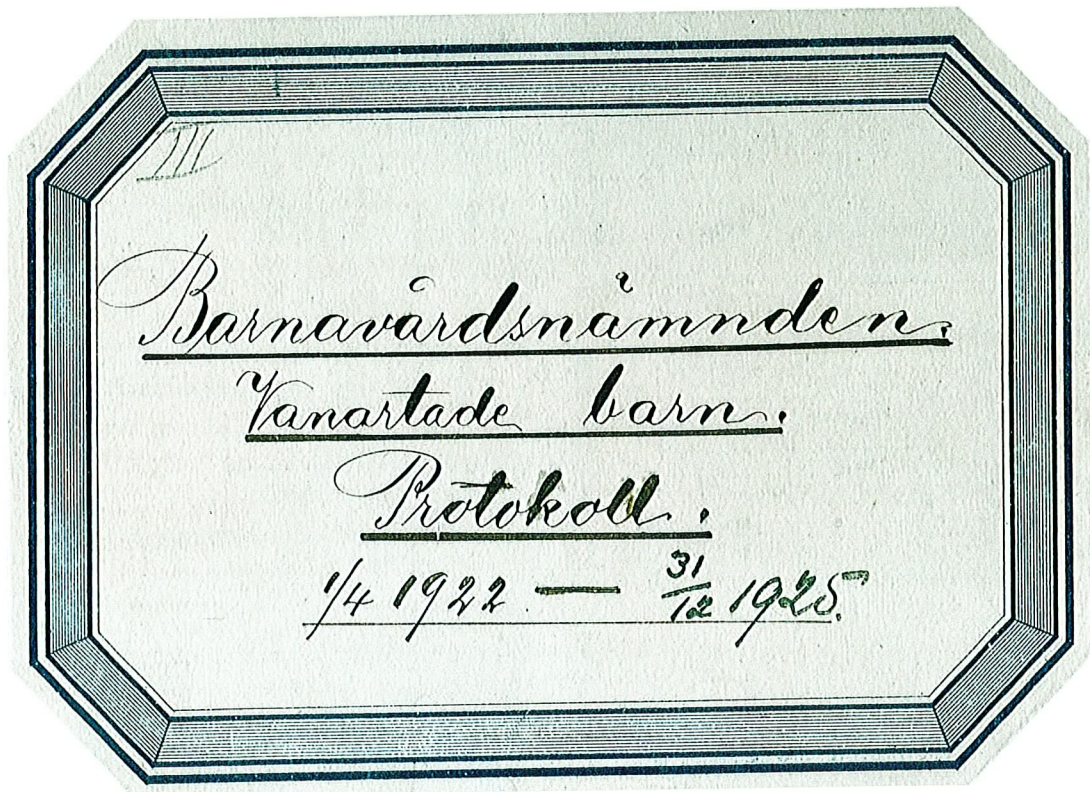
Vi lär oss alla på olika sätt. Vad är en ässja? Vad innebar det att vara statarbarn eller adelsdam? Svaret kan du hitta på nätet eller i en uppslagsbok. Men du kan också prova handgrip-ligen. Båda sätten är vägar till kunskap. Och även om vi bara kan ge en glimt av livet förr i exempelvis ett rollspel så är det ett komplement till det skrivna ordet. För en del elever är det kanske den enda och bästa vägen till kunskap.

För mig handlar historia om vad det innebär att vara människa, vad det är som formar oss och vad vi formar. Ytterst handlar det om att försvara demokratin. Alla har rätt till sin egen historia, sin stads och sitt hemlands historia. Men vi har också rätt att ifrågasätta vems historia som berättas, vad som valdes bort och varför. Vi behöver arenor där vi kan samtala, provocera och manifesteras. I det arbetet ska våra barn och ungdomar vara en självklar del.

E-post: anita.carlsson@eskilstuna.se

"Smetuna".

Att använda arkivmaterial – utställningen ”Bråkiga Barn”

Att samla material till en utställning innebär bland annat att leta i arkiv efter protokoll, bilder, tidningsartiklar och liknande tidsdokument som kan fungera som illustration till det som ska berättas. Den här artikeln vill lyfta fram en utställning där det blev extra tydligt att det var arkivmaterialet som var bärande.

Utställningen ”Bråkiga Barn” vill över tid visa vårt förhållningssätt mot barnen. Hur familjen och institutioner som skolor, uppfostringsanstalter, barnavårdsnämnden med flera agerat för att komma tillrätta med det bråkiga barnet. Olydiga, bråkiga, utagerande, vanartiga, okoncentrerade och uppfostrade barn har alltid funnits, men synen på varför ett

barn bråkar och hur man kan förändra ett önskat beteende har på olika sätt ändrats över tid. I utställningen ges exempel på barn som inte lever upp till normen av hur ett barn ska uppföra sig och hur samhället under olika tidsepoker uppfostrat och bestraffat dem. Skolan är en institution som länge haft som uppgift att förutom att utbilda också upp-

fostra barn. Där blir den som inte passar in synlig på ett tydligt sätt.

Så löd introduktionen till utställningen på Eskilstuna stadsmuseum som invigdes på hösten 2002. Trots det allvarliga och nedslående temat minns jag den med mycket värme.

Fokus i utställningen låg på 1900-talets olika årtionden, i skåp presenterades barn från olika tidpunkter som visade det personliga och unika livsödet för just det barnet, samtidigt som det skulle ge en generell tidsbild – så här var det, så här tänkte och agerade man då. Kring väggarna fanns en beskrivning av olika pedagogiska, sociala och medicinska inriktningar som gällde vid olika tidpunkter.

Starka reaktioner

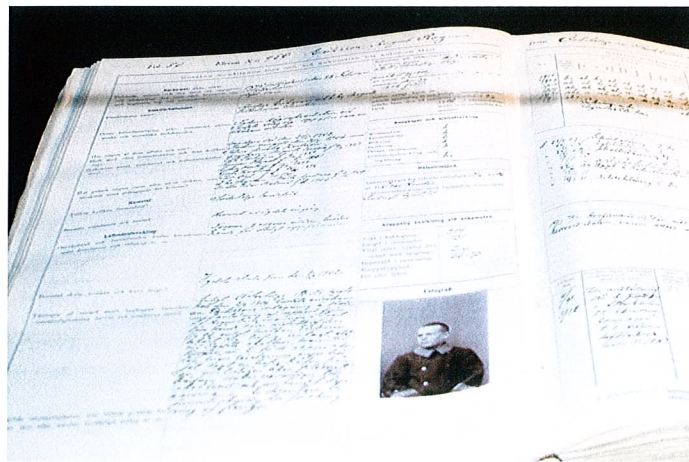
Att visa utställningen för grupper och att lyssna till besökare kändes många gånger väldigt starkt. De reflekterade över sin egen barndom, levde sig in i barnens öde, upprördes över den misshandel som pojkar på åkerbrukskolonin Hall blev utsatta för, förargades över hur flickorna behandlades så sent som på 60-talet och förvånades över att så många barn idag diagnostiseras för att de inte passar in i normen. Tanken var att besökaren genom att möta barn från olika tidsepoker skulle bli mer benägna att se dagens bråkiga barn i ett annat perspektiv. Det var en utställning som berörde och inbjöd till samtal. Det var lätt att dra paralleller till vår egen tid, många kände någon som haft det svårt. En klasskamrat, en bror, ibland besökaren själv. Bland många kommer jag ihåg en visning av utställningen för KRIS (Kriminellas revansch i samhället) som gav vittnesbörd om hur aktuellt ämnet är och att samhället än idag inte vet att på ett bra sätt ta hand om de bråkiga barnen.

Vad var det då som fick besökaren att reagera så starkt och ta ställning för det utsatta barnet? Jag tror att det till stor del var att utställningen byggde på ett arkiverat, verkligt material från tiden. Då när det hände. De här barnen fick aldrig möjlighet att själva berätta hur de upplevde sin situation, men genom de olika instanser och myndigheter som mött och beskrivit barnet kan vi ändå skapa oss en bild av hur de haft det.

För att tydliggöra för besökaren att de barn som presenterades i utställningen har levt ett liv ”på riktigt” och att den levnadshistoria som berättades inte var påhittad, var det viktigt med ett autentiskt material. Som ett bevis eller garanti för att barnet verkligen funnits redovisades identiska kopior av arkivmaterial som en del av gestaltningen. Det gav besökaren en möjlighet att själv bilda sig en uppfattning och dra slutsatser av brev, protokoll, journalanteckningar, tidningsartiklar.

Eskilstuna stadsarkiv innehåller många berättelser om barn som på olika sätt tagits om hand av samhället. Där finns beslut om att flera av Eskilstunas pojkar i 10-12-årsåldern

skickades till åkerbrukskolonin Hall utanför Södertälje. Letar man vidare finns på Stockholms stadsarkiv ett stort material från kolonin. Kopior av arkivmaterial fick stort utrymme i utställningen med fotografier från verksamheten, brev från de intagna och flera pärmar med tidningsartiklar om debatten som till slut stängde anstalten 1936. Det som grep mig starkast var den stora journalbok som också visades i original i utställningen.

Varje barn skrevs vid ankomsten in i en stor loggbok eller journal. Där finns ett fotografi av varje pojke, uppgifter om hans ålder, vikt, hälsa, släktingar och varför man beslutat att han ska omhändertas. Efter inskrivningen noterades noga hur pojken uppförde sig under vistelsen.

Utdelning av straff och belöningar spelade en central roll i Halls pedagogik. Straffen bestod oftast av kroppsaga, vistelse i arrest eller straffklass. Straffklass innebar att pojkar var instängda i ett särskilt gallerförsatt rum under arbete och fritid. På nätterna blev de inlåsta i bevakade celler utan ljus. I journalerna ser man också vad de straffades för. Vanliga förseelser var oärlighet, rymningsförsök och snatterier. Ibland hade pojkar tiggat snus av förbipasserande under arbetet, misskött sina kläder, varit trotsiga och svurit. Belöningarna delades oftast ut i form av pengar, tre eller fem kronor för gott arbete eller flit i skolan.

Nils-Gunnar var ett av de barnen

1922 står det i Eskilstuna barnavårdsnämnds protokoll att Nils-Gunnar stjal pengar och tillbringar sin tid vid biografen. I förhör med läraren vill han först inget berätta om vad han har haft för sig men en grundlig risbastu mjukar upp honom. Han skrivs kort därefter in på Hall.

Det är alltid svårt att leta efter något som man inte vet finns. Jag fick ovärderlig hjälp av Eskilstuna stadsarkivs personal som enkelt kunde förstå vad jag var ute efter även om jag själv inte riktigt visste. De föreslog var och hur jag skulle leta. Utan det samarbetet med en kunnig arkivarie hade inte den här utställningen blivit så bra som den blev.

Eskilstunas barn genom tiderna

På Eskilskällan- webben finns nu fotoutställningen "Eskilstunas barn genom tiderna". Utställningen har tidigare visats på Eskilstuna stadsmuseum. I museets stora bildsamling finns många bilder på barn i olika sammanhang.

Alla bilder i utställningen är tagna från sekelskiftet 1900

till cirka 1925. De föreställer barn i fabriken, barn i skolan, familjebilder och visitkort, där barnen sitter finklädda framför kameran.

Här är ett smakprov på några av bilderna. För att se hela utställningen, gå in på: eskilstuna.se/eskilskallan

Lokalhistoriskt kalendarium våren 2011

26 mars Invigning av Eskilskällan - rum för lokalhistoria

12.00 -16.00 i Stadsbiblioteket

En plats för forskare och andra intresserade. Samma öppettider som biblioteket.

Här finns aktuell lokalhistorisk litteratur om Eskilstuna och Södermanland.

Här finns datorer med en hel rad matnyttiga databaser.

Här kan du träffa och ställa frågor direkt till någon av oss, på fasta tider varje vardag och en lördag i månaden.

Hit kommer det arkivmaterial du beställt fram från något av våra arkiv.

Här kan du få hjälp av släktforskare från Eskilstuna-Strängnäs släktforskarförening.

Här finns plats att slå sig ner och fördjupa sig i källorna till lokalhistoria.

Välkommen hälsar: Eskilstuna stadsarkiv, Eskilstuna stadsmuseum, Eskilstuna stadsbibliotek, Svenskt Barnbildarkiv, Företagens arkiv i Sörmland, Föreningsarkivet i Sörmland, Sverige-finländarnas arkiv

26 mars Släktforskningens dag

12.00-16.00 i Stadsbiblioteket

14 april "Bränn skiten!"

10.00-15.30 Omegasalen, Mälardalens högskola, Västerås

En temadag om riskerna med historielöshet och vikten av arkiv

Arrangör: Forskningsrådet för enskilda arkiv Sörmland-Västmanland Mälardalens högskola, Arkiv Västmanland, Företagens arkiv i Sörmland Föreningsarkivet Sörmland, Föreningen Kulturmiljö i Västmanlands län

6 juni Invigning av nya utställningar

11.00-16.00 på Eskilstuna stadsmuseum

Nästa nummer av Eskilskällan utkommer 15 oktober.
Temat för höstnumret är ELD.

Slottet brinner! Staden eldar flis till fjärrvärme. Från brandvakt till räddningstjänst. Skolelever tecknar Torshälla-branden. Det finns många aspekter på temat "Eld", som kan ge upphov till viktiga artiklar. Vill du vara med och skriva? Kontakta oss gärna med en artikelidé. E-post: eskilskallan@eskilstuna.se, Telefon: 016-710 19 80.

Eskilskällans redaktion förbehåller sig rätten att välja vilka artiklar som publiceras, samt att i samråd med skribenten företa eventuella ändringar och kortande av texten.